

ГРАЦИЯТА НА ДУМИТЕ ИЛИ БИТИЕТО НА ЕДНА ДУХОВНА УЧИТЕЛКА

КАТЯ ЗОГРАФОВА, НЛМ

(ДОКЛАД НА МЕЖДУНАРОДНАТА КОНФЕРЕНЦИЯ „СУГЕСТОПЕДИЯ & ГРАЦИЯ“,
22.07.2023, ДОМ НА КУЛТУРАТА „БОРИС ХРИСТОВ“, ПЛОВДИВ)

В музиката съществува термин *grazioso*. Означава бавно, спокойно, ефирно движение на музикалната фраза. Едновременно с това - танцувално, изразително, живописно, иначе казано - моцартовско... Да, великият композитор обича този стилистичен ключ, а една от най-популярните му песни е именно „*Andante grazioso*“!

Но да се вгледаме в етимологията на думата ГРАЦИЯ. В "Речник на чуждите думи в българския език", 2007, латинската дума *gratia* е дадена с няколко значения: 1. Изящност, привлекателност в движения и външен вид, миловидност, красота, прелест. 2. Красавица (често с оттенък на ирония); 3. Мит. Всяка от трите богини на пролетта, изяществото и красотата в гръцката митология: Аглая, Ефросина и Талия; ср. харити. При определението на думата "харити" в същия речник е добавено, че това са богини и на веселието! В по-стари източници като „Българския тълковен“ на БАН от 1973 г. откриваме и маркера „гиздавост“. Тази дума е анахронизъм, но ...изразителен и български. Важно е да се знае, защото грациозността изглежда чужда на изконно "нашенското", грацията - западноевропейско понятие. Но ето че в старите времена има преводимост...Така, както в българската именна система са запазени имената Аглая и Ефросина. А като литературен историк ще се позова веднага на едно

позабравено заглавие на българска писателка – „Харитиният грях“ на Анна Каменова... Тоест харита – Харитина е била налична в именната ни система поне до XX век!

Нямам обяснение обаче защо в академичните речници не присъства значението на *gratia* в смисъл на Божия благодат. С нея се изразява благодарност към Бога, позната ни от класическата молитва: „*Ave Maria gratia plena*“. Извън съмнение е, че и молитвената поза е грациозна, изразяваща красотата на смирението пред Бога, че думите, отправени към Него, са изпълнени с нежност и духовна грация...’*Gratia*, преминала в италианския като *Grazia*, в испанския като *Gracia*, в английския като *grace*, във френския като *grace*, се ползва като по-обикновена форма на благодарност. Изразът „*Grazie; mille grazie!*“ ежедневно звучи в общението на италианците. Това се отнася и до испанското „*Gracias; muchas gracias*“, с тази особеност, че думата означава и „веселие“.

Уви, ако вече не съществуват идеологически (атеистически) предписания при тълкуванията на лексикалния състав на езика ни, то днес грация е една от крайно редките думи. И като че ли мислима най-често като атрибут на ...спорта, като определение на художествените гимнастички - българските грации. Дали в асоциация с „Трите грации“ от древността?.. Доколкото съществува, в повседневна употреба преобладава ироничното ѝ значение.

В европейския контекст на миналите столетия тя е атрибут на аристокрацията с нейния финес и изискани маниери. В грациозността има нещо дворцово, салонно, видимо в балните танци и балета.

Но ако се вгледаме в родната културна история, ще установим, че в живописата ни също присъства темата за живота на изисканото общество в Салона и на Бала!... У първата родна художничка Елена Карамихайлова („Приготовление пред бала“), у Елисавета Консулова-Вазова, която рисува една от трите си дъщери – Елка - в бална рокля. В излезлия съвсем неотдавна обемист каталог „Жените художници. Нови хоризонти между двете световни войни“ от Милена Балчева-Божкова и Рамона Димова, 2023, откриваме ред неизвестни имена на отлични живописки, пресъздаващи тези низвергнати по времето на соца теми, които днес преоткриваме заедно с женското рисуване и женското писане...

В литературата ни темата за грацията е рядка и ценна, позната на елитно малцинство, специалните ценители и литературните историци. И сякаш присъства в по-маргинални творби, каквато несъмнено е "Приказка в рококо" на забравения днес експресионист и блестящ столичен архитект Чавдар Мутафов... Леко иронично в разказа се появява лелята на маркезе ди Буоновенте, която „...със съвършена грация се потопи във водата на очакването, подобно престарял лебед“ [1] Самият маркезе открива образа си на Нарцис, който „се оглежда в сладостно фермато, разрешил завинаги финалния акорд.“ Тук авторът е постигнал диалог на изкуствата – на образното слово с музикалната композиция. Това сложно, синтезно изграждане на текста продължава и с други герои, изкушени от галантността. Ето го и френският благородник: „При едно

сантиментално кресло от розово дърво херцог де Сент Обри ламентираше в стила на първи любовник. Когато забеляза макизата, той се затече с очевидна грация и застана отведнъж в облигатна поза“ [2].. Виждаме, че грацията е била присъща не само на изтънчените дами, но и на галантните господа!

Една част от информацията, която се съдържа в тези папки и тетрадки обхваща първоначални интервюта на курсисти и ученици; таблици с посещенията им; планиране на материала по групи в зависимост броя на участниците и груповата динамика; обратни връзки в края на учебителния период; картички с мили послания, албуми със снимки и думи, важни за всяка една от групите и разкриващи истинско вдъхновение от периода на обучението.

Друга част обхваща материали на испански език, песни, книги, географски карти, пътеводители, стотици карти за игра, пощенски картички, списания и вестници.

Където и да съм преподавала, винаги са подпомагали процеса на обучение по специален начин, в специално време и са били специална част от него.

Грации се появяват и в статиите на Чавдар Мутафов, например в "Танцът в миражи и преображения". Под звуците на цигулки, обои и нежни флейти кавалер и дама танцуват менует, докато "от плафона гледат неземни и обвити в gloria всички богини и грации, почиващи вечно сред вечната позлата на овалните си рамки..." [3] А едно от възплъщенията на "музиката на тялото" е Клотилда фон Дерц - "тази тлееща, болезнена девственост, танцуваща Шопена цяла в бяло, грациозна като сън, който уви! тъй бързо отлита, за да остави в душата ни само мъката на спомена..." [4]

В стилизирания сецесионно текст думата грация присъства и като качество грациозност, и във видимата поява на полубожество. Примерите на „денди“ Мутафов са изцяло от европейската култура, изглеждат дори невъзможни на родна почва...

Що се отнася до аурата на българските писателки, качеството грациозност можем да открием у всички, емблематични с женствеността си: Дора Габе, Багряна, Фани Попова-Мутафова. Техните нежни сенки ме карат да си задам въпроса: кой е цветът на грацията? Дали белият – молитвен, ангелски цвят на чистотата, или лилавият - на фриволността или аметистовият - на висшата духовност по Дънов? Защото най-талантливите ни и красиви писателки по правило обичат лилавия цвят. На люляка или теменужката. Неслучайно Вазов е посветил късните си любовни стихове към Евгения Марс в стихосбирка със заглавие „Люляка ми замириса“, а аз съм нарекла образно в своя многократно публикувана статия Дора Габе – „Нейно Теменужество“... Всички изброени дами на перото (особено Дора Габе) са били почитателки на светлата лила. Да, това е цветът на аметиста, но и на греховната плътскост! Сякаш в дрескода на писателките ни можем да разчетем цялата сложност на психиката им, двойствеността на поведението им. Единствено Мара Белчева се е обличала категорично в черно, затова пък в поезията ѝ има един удивителен „аметистов праг“, който ще анализирам...

Във всеки случай Учителя разграничава „цветните лъчи“ на виолетовия и на аметистовия цвят. Той твърди: „Аметистовата краска е духът на благодатта и има по-високи вибрации от виолетовата и е също на смирението, светостта и радостта. [5]

Мара Белчева е най-красивата, но и най-духовната жена на XX век. Тя е вдовица на финансовия министър и поет Христо Белчев [6], убит вместо Стамболов, придворна дама на княгиня Клементина, ухажвана от Фердинанд Кобург Готски, който според градската легенда държал отливка от грациозната ѝ ръка на нощното си шкафче... Именно тя е избрана от майката на княза - облечена в бяло и с ангелска грация – ритуално да държи короната над главата на Негово Величество в прословутата жива картина, с която в двореца отбелязват първата годишнина от властването му в България...

Интересен е един акцент върху състоялия се в началото на 1890 г. дворцов бал, поставен от граф дьо Бурбулон в неговите "Български дневници", 1995... Ето как изглежда събитието: "...котилйонът беше колосален - 80 двойки, нови фигури, изобилие от аксесоари, покани за бала с националния триколюр и с фотографии на княза и майка му; огромна каляска с цветя, теглена от "негри" и съпровождана от тримата дворцови шамбелани в позлатени дрехи, които се гмуркаха вътре, за да раздават букети..." А дамите? На фона на княгиня Клементина в нейния тоалет в светлосиво, "с водопади от диаманти" и на Анна дьо Грено в бял тюл, "със съвсем мъничко венче от люляк в косите и прословутия диамантен люляк в корсажа", сред всички поканен единствено "две дами със своята чисто западна изисканост и държане силно се открояват на фона на сънародничките си": "Чаровната госпожа Белчева и хубавата госпожа Винарова [7] (съпругата на ген. Винаров и майка на художничката Бистра Винарова, на свой ред съпруга на Симеон Радев)...

Защо фаворитката на княгиня Климентина и на Негово Величество в такъв случай без колебание напуска двореца? Дали причината е само в едно

скандално нощно нахлуване в стаята ѝ на младия граф дьо Грено или Мара Белчева има непоносимост към дворцовите нрави, към домогванията на монарха? Факт е, след този подчертано неграциозен акт от страна на тази тъй деликатна дама, Фердинанд ѝ намалява пенсията наполовина. Отмъстителен е бил. Но има и друг, този път положителен факт от дворцовото ѝ битие. Мара Белчева е била почитана от синовете на монарха. Спомен за възхищението си към нея е оставил иначе фриволният в поведението си, често циничен принц Кирил...

А през 1920 г. като своеобразен акт на обществена оценка към ролята ѝ в битието на българите, по време на земеделското правителство министър Стоян Омарчевски приравнява вдовишката ѝ пенсия от 120 лв. до тази на учителите. От това можем да съдим, че Мара Белчева вече се е доказала като духовна будителка, като учителка на сънародниците си - не в прекия професионален, а в дълбоко символен смисъл - като Пазителна на паметта за Пенчо Славейков, като спътница и на други първенци на българската култура, за които е пътувала из цяла България да изнася възвишени сказки...

Към "титлата" на учителка на нацията всъщност я отвежда собственият ѝ екзистенциален избор. Защото "царствената Юлиана", както я нарича проф. Боян Пенев, родена сякаш да обитава дворцови пространства, избира битието-в-духа. Мара Белчева се превръща в спътница и партньорка, в Неразделната на Пенчо Славейков през последните 9 години от живота му, до смъртта му в селцето Брунате над езерото Лаго ди Комо през юни на 1912 г... Той се опира - и буквално, и преносно, върху същата грациозна ръка, която придворната дама е отказала да бъде държана в интимен жест от монарха... И до днес

не знаем дали затруднените движения и говор на Панчо Славейков, неговия тежък физически недъг, придобит в детска възраст в Пловдив след заспиване на заледена пързалка на Марица, е бил само невропсихологичен проблем, както твърдят френските му лекари. Безспорен факт е обаче, че след като през 1901 г. поетът е обявил публично своя отказ от писателството, през 1903 г. той внезапно прописва отново. Защото в живота му се е появила Мара Белчева - неговата муза, вдъхновителка, живото му ръководство за преодоляване на дълбоки творчески кризи! Именно тя е „оплодителката“ на мъжа, както признава поетът, за да възкреси той „Кървава песен“, с която е номиниран за Нобелова награда за литература от Алфред Йенсен. Но ако кротостта, финесът, физическата и душевна грация на Силва Мара са в състояние да победят психическите кризи на Олимпиада, те са безсилни пред смъртта...

Приживе в своя хармонично сдвоен път, непознат преди и след това в битието на големите български интелектуалци, Мара Белчева и Пенчо Славейков се вдъхновяват взаимно за творчество. Възпитаницата на виенския пансион за благородни девизи на Бети Фрьолих подчертава преклонението си на ученичка пред законодателя на модерната литература у нас. Тя пише: „Но трябваше ми Учител. И аз намерих Пенча. Истински човек и Учител. Стана голям прелом в мене...“ Но е факт, че и модерният поет е търсил своята Спътница. Ето и думите на Неразделната: "Пенчо не даваше реч да става за женитба на ДУХОВНИТЕ БУДИТЕЛИ (курсив мой - К. З.): те трябва всецяло да се отдадат на своето дело". Тук вече узрява ролята на Силва Мара, както я нарича Славейков в "На острова на блажените", да стигне до високото стъпало на духовна будителка...

За мен изглежда закономерно, че след смъртта на Олимпиеца, през втората половина на 20-те години на XX век, Мара Белчева избира да бъде в обществото на дъновистите, при това с особен статут, даден ѝ от самия Беинса Дуно със светското име Петър Дънов! Изградена като Славейкова Неразделна, тя няма как да не бъде привлечена отново от духовна фигура със сродна величина. Неслучайно на свой ред тя му посвещава една от добрите си творби - "Учителят", пише и превежда биографията му на италиански.

Беинса Дуно в „Книга към здравето“ има отделен раздел за музиката, в който проповядва: „Физическият свят е дезорганизиран. Чрез музиката материята ще трепти хармонично. Музиката е Божествен метод за успяване в света. Чрез музиката по-висши същества достигат до нас... Музиката от най-стари времена се прилага като метод за трансформиране на енергиите и за лекуване.“ Неслучайно беседите на Учителя са съпроводжани от музика (най-често в тях звучи соло цигулка). Актът на усвояване на висшето окултно знание неотменно има за медиатор музиката, но и в сугестопедичната преподавателска практика тя е ползвана като инструмент за създаване на възвишено настроение, ритмизация на учебния процес (така сродна на римуването и ритмиката в поезията), настройване съзнанието на артистичен лад, а оттам и подобряване мнемоничната нагласа на учениците. В по-стари времена музиката е звучала в пъти по-често в учебните стаи. Още помним някогашните учители, които почти без изключение бяха дъновисти и самородни цигулари. Такъв беше и моят дядо Благой Ахмаджов, легендарен даскал в гр. Стрелча...

Без да са осенени от печата на гениалността, и музикалните пиеси на Учителя по своему са в метриката на *andante grazioso*. А танцът на

Бялото братство – паневритмията, е въплътена грация на простото, плавно, хармонично движение, идеща сякаш не от мира сега, а от танца на небесните сфери...

Във фондовете на НЛМ се пази прелюбопитна кореспонденция на Мара Белчева с Йордан Бакалов - Стубел. В две от съхранените писма Мара Белчева описва как в Бялото братство се постига УЧЕНЕТО чрез съчетание на беседа и музика! [8] Първото е от 16.02.1926 г. В него поетесата категорично е назовала Стубел "мили братко": "Тука всичко се пробужда с пролетта. Пълномощният Министър на Италия говори за символите в древен Египет. Прекара целият окултизъм и каза, че е време вече да заговори историята.

Ние имаме отличен оркестър в нашите беседи. Движим се, учим се - в Египет сме.

Тук те прегръщам сестрински и Дора."

Във второто писмо от 17.03.1926 г. става ясно и кой е видният чужденец от дипломатическия корпус, привлечен като сказчик на дъновистите: "... Гледай само здрав да се завърнеш дома. Че ще идем в някой чаровен кът, Дора и ти, и там ще ми разправяте и аз ще слушам. Не забравяй да вземеш някои нови окултни книги. Тука Италианският пълномощен Министър, маркиз Ринелла, държа сказки по символа на Египетските пирамиди. На пирамидите в Гиза, рече той, са означени всички минали и бъдащи събития. Време е вече да се разбули тайната. Окултизмът носи такива ценности за науката, че не трябва вече да се слуша материализма. За истината, от която сме се отклонили, не трябва само знание и воля, а трябва и силно въображение. Египета е дал знание и на Христа. За да сме щастливи, трябва да прегърнем "L" Infinita". [9]

Когато мислим за литературните жанрове, можем да твърдим, че СОНЕТЪТ е най-грациозната поетическа форма. Той е красив танц със строги правила. Така че съвсем не е случаен фактът, че Мара Белчева има цяла отделна книга „Сонети“. Избрах само един текст от тях, издържан в естетиката на мълчанието и тишината:

Мълча, защото цветето говори,
мълча, защото птичето ми пей:
промъкната през тихите прозори
във стаята ми есента се смей.

Небото ѝ в смарагдените бори
във ароматна люлка се люлей,
и в лоното на нейните простори
последната ми радост ще узрей.

Брезите я посрещат със букети,
тревиците с най-тихите привети
и папратите с бронзови листа.

Заслушана в предсмъртната наслада,
мълчи душата ми от изненада
във лебедовий химн на есента.

Интересно е, че никъде в стиховете на поетесата – дъновистка не откриваме знак за танца паневритмия, но тя е използвала като образ на есента митичния танц на лебеда, който я изразява вместо думи. Самата тя е потънала в дълбинно, говорещо мълчание, заслушана в предсмъртната ...наслада на митичната птица.

Или в друго стихотворение, отново посветено на есента, вижда реда на тополите като танц на дервиши:

Как меланхолно свири есента
по осланените листа-клавиши,

и дървесата мокри вейки свеждат
и капките от стрехите текат,
като цимбални звуци в тая песен

тъй монотонна... И под песента
тополите - цял ред - като дервиши
и вият се и кършат и навеждат,
изправят се и пак се завъртят,
подели своя танец унесвесен.

Характерни за Мара Белчева са нейните грациозни молитви – благодарности! С тях тя преминава аметистовия праг на висшата духовност, провидян от Учителя... Това е едно от любимите ми стихотворения:

Не е от люлката до гроба само,-
живота ни е скитник все на път.
И със дела-надежди той на рамо
минава през гробовете отвъд.
...

През тихи теменужени градини,
на лилиите в белите одежди,
надъхан със дъхът на мъдростта,

той аметистовия праг ще мине
и ще стовари там дела-надежди
пред слънчевия праг на любовта.

Нека не звучи като поанта на текста ми, но на финала ми се иска да направя едно неочаквано отклонение от темата за грацията на думите. Мислим грацията като култивирано човешко поведение, като европейско аристократично качество, но трябва да признаем, че съществува и понятието "естествена грация" - природна, вродена даденост... Всички онези български моми и невести, описани от чуждите пътешественици на Балканите някъде от 17 век насетне, не са ли надарени във физическото си

излъчване и танците си с грация? Щом ги сравняват с нимфи и наяди?..

Бих отишла и по-далече в тълкуванията си. Грацията е качество не само на човека, но и на **природния свят - растенията и животните**. Може би най-изразителният образ на връзката на Пенчо и Мара е увековечен в грацията на следсмъртната прегръдка на явора и калината в стихотворението „Неразделни“, онова несравнимо нежно увиване-вплитане на вейките на двете дървеса, в което са се превъплътили душите на влюбените, разделени в живота!

В древногръцката, славянската и германската митологии важно място заема **лебедът**. Понякога това е инкарнация на Зевс в мита за Леда и лебеда. В руските приказки срещаме и женското му съответствие - **лебедницата** - Василиса Прекрасная или княгинята в приказка за "Цар Салтан" на Пушкин... Грациозните движения по водната повърхност на тази царствена птица са вдъхновили и балетния шедевър на Чайковски "Лебедово езеро"...

Забравеният талантлив писател Борис Николов от Бялото братство, заместник на Учителя след смъртта му, автор на анималистичната класика „Среци с по-малките братя“, има един знаков разказ. Казва се „Разстрел“ и разказва за грацията на кучето, което го спасява от смърт в масова акция по изстребление на кучета от времето на НРБ! Грациозната „акробатика“ пред смъртта, някакъв своего рода неосъзнат „лебедов“ танц, отказва екзекуторите на стотици негови събрата да го убият, защото поведението му изглежда като на човешко същество... Йовковата червена кобилка Айя също е въплъщение на грациозната красота. Тя също скача, играе „като дете“ преди смъртта, но разказът на Йовков е лишен от хепиенд. Кошутата от едноименния разказ на

класика е хипостас на Богородица – кърмилница, явен в образа на добрата светла Дойна. Но ...трябва да имаме сетива, за да разпознаем висшата Грация, дори когато е неназована чрез слово. Сборникът разкази на Йовков неслучайно е озаглавен "Ако можеха да говорят"!

А нашата героиня, поетесата Мара Белчева, в писмо до брат си Ангел прави едно знаково автобиографично обобщение: "ангорска черна котка - символ на моя живот"... И ако приемем котката като едно от най-грациозните животни на земята /със сигурност - сред домашните любимци на човека/, трябва да признаем, че идентификацията на поетесата е наистина точна!

Защото именно спокойствието, овладените, възвисени над земните страсти душевни вибрации, вербалните и безсловесни послания на будителката, на учителката Мара Белчева, са онази тайнствена притегателна сила в личността ѝ, която преминава с котешка грация през времената и пространствата, за да ни омагьосва и днес...

[1] Мутафов, Ч. Избрано. С., 1993, с.126.

[2] Пак там, с. 127.

[3] Цит. Съч., с. 280.

[4] Пак там, с. 285.

[5] Беинса Дуно. За числата ,буквите и цветовете. С., б.г., с.76.

[6] За повече вж. Пенчева, Р. Христо Белчев между европейското и родното/Писма, публицистика, поезия". С., 2021

[7] Дьо Бурбулон, Р. Български дневници. С. 1995, с. 161.

[8] Зографова, К. Бездомността като духовен избор /Неизвестен епистоларен и животворчески диалог Мара Белчева - Йордан Стубел/. В: Словозографии. С. 2017, с. 57-58.

[9] Фр - вечността.